

УКРАЇНСЬКІ ВЛАСНІ НАЗВИ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ ЯК ЕЛЕМЕНТ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Михайло СМОЛІЙ, Володимир СУЛИМ (Львів, Україна)

У статті аналізуються проблеми передачі українських власних назв німецькою мовою як важливого питання міжкультурної комунікації.

The article analyses the problems of rendering Ukrainian proper names into the German language as an important question of intercultural communication.

Вибір теми передачі українських власних назв німецькою мовою обумовлений декількома причинами. Головний мотив полягає в актуальності, а актуальність, у свою чергу, пов'язана із кардинальними змінами у світі, як результат глобалізації і на цій основі прискореного розвитку міжнародних зв'язків. Міжкультурна комунікація вимагає створення логічної і теоретично обґрунтованої системи у передачі власних назв, такої системи, яка була би зрозуміла всім, яка була би побудована на логічній, стрункій теоретичній базі. Не можемо не погодитися з думкою про те, що "увага до цих питань є своєрідним мірилом значущості розглядуваної проблеми, адже їх нерозв'язаність заважає людському взаєморозумінню" [1: 10].

Аналіз ситуації, яка є зараз, свідчить про відсутність такої системи, про безсистемність передачі власних назв, різні підходи до цього залежно від засобу масової інформації, газети, журналу, телеканалу, від індивідуальних особливостей того, хто говорить чи пише, від його походження, політичної орієнтації чи партійної приналежності, національної свідомості, тобто маємо суму факультативних випадковостей, які у своїй сукупності створюють закономірність, традицію, норму тощо. У своїй статті хочемо проголосити деякі принципи, на які потрібно спиратися при вживанні українських власних назв німецькою мовою.

Передача українських власних назв німецькою мовою повинна здійснюватися, враховуючи нинішні стандарти і сучасні тенденції розвитку антропоніміки та топоніміки і бути максимально точною і адекватною з фонетичної точки зору. Тобто, звучання власних назв в обох мовах повинно бути по можливості максимально подібним. Кажемо "по можливості", тому що неможливо досягти абсолютної адекватності, оскільки фонетична структура мов, артикуляція звуків у різних мовах не ідентичні на 100%, навіть, якщо йдеться про нібито подібні звуки, наприклад, *a, i, o*, приголосні *k* і *t* з придином в німецькій мові і без придику в українській, *m, d, n* – кінчик язика на зубах в українській мові, а в німецькій на альвеолах. Ми не можемо вимагати, наприклад, від німців, щоб вони вимовляли *Чернівці* так, як вимовляємо ми. Вони будуть вимовляти назву цього міста з німецькою артикуляцією, не пом'якшуючи *n* і *ц* перед *i*, тому що "ein durchschnittlicher deutschsprachiger Leser wird kaum die ukrainischen weichen Konsonanten aussprechen können" [5: 17]. Отже, "треба назавжди розлучитися з наївною мрією, що ми спроможні зі стовідсотковою точністю відтворити іншою мовою звучання оригіналу" [2: 15]. Проте у практичній площині виявлені та описані з достатньо високою глибиною наукового обґрунтування правила передачі українських фонем німецькою мовою, які затверджені на нормативному рівні (стандарт ISO). У більшості випадків вони не викликають заперечень у науковців та практиків-перекладачів, тому ми у даній статті не маємо наміру зупинятися на них детально, а вважаємо, що вони, на нашу думку, добре розтлумачені, наприклад, у працях Гудманяна А. і Кам'янця В. [1: 5], з основними положеннями яких ми погоджуємося, вважаючи, "dass das deutsche phonologische System und die deutsche Orthographie fähig sind, die ukrainischen Phoneme und Grapheme in gewissem Maße adäquat wiederzugeben" [5: 21]. У нашій статті звертаємо увагу лише на проблеми, які існують у сфері передачі українських власних назв німецькою мовою і є перешкодою в українсько-німецькій міжкультурній комунікації, з'ясувати причини їх появи і вказати на можливі шляхи їх розв'язання.

Відомо, що в російській і радянській період нашої історії українські власні назви передавали іноземними мовами на основі російської. Наслідком цього стало те, що іноземці знали *Lwow, Kiew, Rowno, Dnepr, Andrej* тощо. Це була реалізація на практиці секретної

постанови більшовицького Головліту з 20-х років минулого століття. У зв'язку з цим міжнародна громадськість не ідентифікувала наші власні назви, як українські.

Потрібно відзначити, що поступово долаються наслідки росіянізації і на картах, виданих останнім часом у Західній Європі, прочитаємо вже україномовні *Lwiv*, *Lviv* або *L'viv* (замість *Lemberg*), *Rivne*, *Ternopil*, *Dnipro*, а в титрах під час показу матчів під егідою УЄФА – офіційно зареєстровані назви *Dynamo (Kyiv)*, *Shakhtar (Donetsk)* тощо. Цікаво простежити написання назв наших населених пунктів, наприклад, на німецьких картах чи в літературі, виданій у Німеччині, починаючи від 1991 р. до тепер. Можемо відмітити їхню певну українізацію, якщо коректно вживати такий термін до німецьких ЗМІ.

У книжці "Die neue Ukraine" (1993) у вступі автор Камнев В. заявляє про зміни в топоніміці в Україні у зв'язку з проголошення незалежності, проте висловлює бажання вживати старі, радянські назви, до яких привикли [6: 4]. Такі зауваження є в деяких інших книжках або статтях про Україну. Найцікавішим є мабуть "Neuer großer Atlas der Welt", який з'явився у Німеччині у 1997 р. Там більшість українських назв відтворено в українській транскрипції, так, як ми їх вимовляємо, а назву Дніпро атлас подає трьома способами, залежно від країни, через яку вона протікає: на частині карти, яка стосується Росії і звідки Дніпро бере свій початок, вживається форма *Dnepr*, на білоруській частині – *Dnjapr*, а український відрізок цієї ріки атлас називає *Dnipro* [7: 31]. Можемо стверджувати, що поступово світ починає сприймати наші власні назви, як українські.

Проте зустрічаємо у німецькомовному просторі, на жаль, ще старі (неукраїнські) назви. Так, наприклад, німецьке футбольне видання "Kicker" у своїх статтях перед фіналом Кубка УЄФА ("Шахтар" : "Вердер") вживало виключно назву "*Schachtjor*", незважаючи на те, що в Європі зареєстрована назва "*Шахтар*" і в деяких інших друкованих органах Німеччини побачимо назву *Шахтар* в німецькій транскрипції. Тобто, існує навіть в межах однієї країни різноманітне і відмінне тлумачення і розуміння власних назв. Названий вище "Neuer großer Atlas der Welt", наприклад, вживає українські назви *Kyiv*, *Dnipropetrovsk*, *Mykolajiv*, *Charkiv*, *Iwano-Frankiwsk* та інші поряд із російським *Rovno*, що свідчить про непослідовність його авторів. Таке різноманіття, звичайно, не повинно існувати довго, тому що це спотворює дійсність, створює перешкоди у міжкультурній комунікації. У цій ситуації можливий, мабуть, єдиний вихід: називати людей, міста, власні назви так, щоб не було перекручень, так, як цього бажають ті, кого називають, з повагою до національної гідності свого партнера чи співрозмовника, до його мови тощо.

Тут можуть бути, звичайно, винятки, викликані найрізноманітнішими факторами, тому що багато залежить від окремих конкретних назв, які існують протягом століть, зокрема у багатьох випадках від історичної традиції, яка склалася і утвердилася. Кожна країна, через яку протікає Дунай, вважає, її своєю рікою і по-своєму називає: укр. *Дунай*, болг. *Дунав*, рум. *Dunărea*, серб. *Дунав*, *Dunav*, хорв. *Dunav*, словацк. *Dunaj*, словен. *Donava*, угор. *Duna*, нім. *Donau* (пор. також тур. *Tuna*, лат. *Danubius*, *Danuvius*, др.-гр. *Ἰστρος*). Ми не можемо вимагати від білорусів чи росіян, щоб вони називали Дніпро тільки так, як ми. Дніпро також їхня ріка. Паралельне вживання відмінних назв для позначення певного топоніма або антропоніма дуже часто зустрічається в багатонаціональних регіонах, які мають складну історію міжлюдських і міждержавних відносин, наприклад, *Wroclaw* і *Breslau*, *Opole* і *Oppeln*, *Poznań* і *Posen*, *Budejovice* і *Budweis*, *Bratislava* і *Pressburg Košice* і *Kaschau*. Отже, при передачі власних назв іноземною мовою немаловажну роль відіграють також екстралінгвістичні фактори, які можуть або сприяти або заважати правильній передачі.

Хочемо звернути увагу ще на такі приклади. Австрійське консульство видало книжку про Галичину, на титульній сторінці якої написано *Lemberg 2004*, тобто вказівка про те, ця книжка вийшла у 2004 р. у м. Лемберг, а в тексті вживається виключно *Lemberg* щодо Львова. Табличка на одному будинку у Львові вказує на те, що там знаходиться "Österreichisches Konsulat Lemberg". У Львові вийшла з друку в одному з наших видавництв книжка про Львів під назвою "Lemberg". На сайті посольства Німеччини в Україні повідомляється, що почесний консул ФРН є *in der Stadt Lemberg*. Якщо ж клацнути мишкою на заголовку, появляється діалогове вікно із текстом під назвою *Honorarkonsulin in Lemberg* і текст: *Am 28. März 2000 wurde in Lwiv die Amtseinführung der Deutschen Honorarkonsulin in*

Lwiw vorgenommen. ... Der Amtsbezirk der deutschen Honorarkonsulin in Lwiw umfasst die Gebiete Wolynien, Transkarpatien, Iwano-Frankiwsk, Riwne, Ternopil, Chmelnitzki, Tscherniwzi und Lwiw. На печатці та штампі почесного консула ФРН у Львові написано *Honorarkonsul Lwiw*. Маємо двояке називання одного і того ж міста в одному джерелі інформації і навіть в одному тексті. Навряд чи це логічно з точки зору мети міжкультурної комунікації.

Апологетам назви *Lemberg* мало би бути відомо, що місто Львів називалося *Lemberg* два рази в історії: перший раз після поділу Польщі, тобто під час панування у Галичині імперії Габсбургів (1772 – 1918 рр.), а другий раз під час гітлерівської окупації (1941 – 1944 рр.). Отже, вживання цієї назви може бути образою національної гідності українців, у першу чергу львів'ян.

Напевно найкраще сказав відносно цього А. Волдан у Післяслові до своєї книжки: "Die vielen Namen für die Stadt beziehen sich zwar alle auf ein- und denselben geographischen Ort, sie sind aber trotzdem nicht austauschbar in dem Sinn, dass sie ein- und dasselbe bedeuten" [3: 275]. Автор говорить про "Unterschied zwischen den von unterschiedlichen sprachlichen Formen vermittelten Konnotationen ... zwischen dem polnischen Lwów, dem österreichischen und deutschen Lemberg und dem ukrainischen Lwiw" [3: 276]. Вибір того чи іншого варіанту вживання власної назви в акті міжкультурної комунікації залежить, таким чином, від самоідентифікації учасників діалогу або автора висловлювання.

Такі міркування можна віднести і до багатьох інших назв, які змінювалися в ході історії: Петербург – Петроград – Ленінград – Санкт-Петербург, Карл-Маркс-Штадт – Хемніц, Юзівка – Сталіно – Донецьк, Луганськ – Ворошиловград, Кенігсберг – Калінінград. Треба відмітити, що назви міст змінювалися часто у Східній Європі, там, де частіше змінювалися політичні режими і вожді, що створювало додаткові труднощі при передачі власних назв іноземними мовами.

Дехто намагається оправдати вживання старих назв тим, що вони стали нібито традиційними, звичними тощо, "auch wenn sie nicht der exakten Übertragung in lateinische Buchstaben oder der deutschen Transkription entsprechen" [4: 11]. Зверніть увагу на фразу: "навіть якщо вони не відповідають точній передачі латинськими буквами або німецькій транскрипції", тобто йдеться про свідому відмову від точної передачі заради збереження традиції і звичності, або, як там сказано, "im Sinne der Lesbarkeit" [4: 11]. На щастя, консервативний підхід щодо передачі українських власних назв німецькою мовою поступово відступає і, як результат, "in unserer Zeit der raschen Information werden fremde Namen, Benennungen, Termini etc. schnell angeeignet" [5: 19]. Звикання до нового звучання іноземної власної назви проходить, звичайно, швидше, якщо на цьому шляху не стоять як перешкода позамовні фактори.

З огляду на все вище сказане, всякі спроби обґрунтувати вживання українських власних назв у старій транскрипції або у старому звучанні є безпідставними з будь-якої точки зору (філологічної, психологічної, національно-культурної тощо). Вони є предметом слушної критики з боку українських мовознавців та всіх тих, хто бореться за утвердження українства в українському інформаційному, мовному, політичному та економічному просторі та пропаганди і просування української національної ідеї у європейському просторі.

Практичні висновки з нашої статті можуть бути такі. Українським урядовим і неурядовим органам і організаціям слід прикласти ще багато зусиль, щоб світ сприймав наші географічні і власні назви як українські і зробити цей процес безповоротним. Слід також прагнути до того, щоб і ми, українці, сприймали наші назви як свої, українські. Все має бути спрямоване на створення чіткої і логічної системи передачі власних назв німецькою мовою з метою усунення потенційних перешкод і непорозумінь у міжкультурній комунікації. До цієї справи може результативно долучитися широка громадськість українських германістів, вчителів та викладачів німецької мови, передусім Асоціація українських германістів, у формі надання консультацій та наукового обґрунтування того чи іншого варіанту.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гудманян А. Г. Відтворення власних назв у перекладі. Автореф. дис. д-ра філол. наук. – К., 2000. – 40 с.
2. Житник В. К. Відтворення слов'янських власних назв українською мовою // В. К. Житник / Наукові записки НаУКМА. – Том 18. Філологічні науки, 2001. – С. 14–18.
3. Europa erlesen. Lemberg. Hrsg. von Alois Woldan. – Klagenfurt: Wieser Verlag, 2008. – 200 S.

4. Hartmann K. Dialog mit Potential. Die deutsch-ukrainischen Kulturbeziehungen. Bestandsaufnahme und Empfehlungen. – Stuttgart: Robert Bosch Stiftung, 2008. – 80 S.
5. Kamianets W. Die Übertragung der ukrainischen Eigennamen ins Deutsche // Grazer linguistische Studien, 44, 1995. – S. 15–26.
6. Kamnew W. Die neue Ukraine. – Berlin: Trescher Verlag, 1993. – 145 S.
7. Neuer großer Atlas der Welt. – Köln: Serges Medien Verlag, 1997. – 360 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Володимир Сулим – декан факультету іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: національні варіанти німецької мови у контексті D-A-CH-концепції та проблеми контрастивної лінгвістики і соціолінгвістики.

Михайло Смолий – асистент кафедри міжкультурної комунікації та перекладу Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: проблеми контрастивної лінгвістики, лексикології, перекладу.

ОЙКОНІМІЯ ПІВНІЧНОЇ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ XVII СТОЛІТТЯ

Інна ВОЛЯНЮК (Кременець, Україна)

У статті здійснено семантико-словотвірний аналіз ойконімів Північної Тернопільщини XVII ст. у порівнянні з сусідніми історико-етнографічними регіонами. Показано продуктивність основних словотвірних моделей XVII та XX століть.

The article deals with the semantic-and-word-forming analysis of the oykonyms of the North Ternopil region in the 17-th century as compared with the neighbouring historical-and-ethnographic regions. The productivity of the basic word-forming patterns of the 17-th and 20-th cc. is shown.

Ойконіми є невід’ємною частиною лексичного складу мови. Вивчення їх походження, розвитку, перейменувань має велике пізнавальне значення, адже в них відбилися особливості місцевої географії, мови та історії тих народів, які змінювали один одного протягом історичного розвитку. Як зазначає Д. Бучко, ойконіми безпосередньо пов’язані з життям людей, мають здатність передаватися без значних структурних змін від одного покоління до другого, зберігають у собі пам’ять про найдавніші народи, що заселяли певну територію, є одним із найважливіших класів топонімів в цілому [4: 1]. Вони є живим свідком, голосом минулого, одним із найцінніших, неповторних, унікальних джерел історії, географії, етнографії і, найголовніше, – лінгвістики. У кожному з них – думка, образ, частина світогляду, а найчастіше – бажання виділити той чи інший об’єкт з безлічі подібних [16: 3].

Проблема ґрунтовного дослідження закономірностей формування та розвитку ойконімії певної території як системи, взаємозв’язку історичних факторів із зовнішніми побутовими обставинами розвитку мови, а також із життям її носіїв сьогодні залишається одним із найактуальніших завдань сучасного мовознавства.

Відомості про населені пункти Північної Тернопільщини XVII ст. знаходимо у таких писемних пам’ятках: «Кременецький земський суд: описи актових книг XVI – XVII ст.» [9], «Руська (Волинська) метрика: Регести документів Коронної канцелярії для українських земель (Волинське, Київське, Брацлавське, Чернігівське воєводства) 1569 – 1673» [12], «Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст.» О. Барановича [2].

Так, в описах актових книг Кременецького земського суду (Ч. I – III) зафіксовано історичні відомості про населені пункти та власників поселень. У цьому джерелі ми виявили понад 150 ойконімів, які стосуються Північної Тернопільщини. Відомості про населені пункти краю кінця XVI – XVII ст. знаходимо також у виданні «Руська (Волинська) метрика: Регести документів Коронної канцелярії для українських земель (Волинське, Київське, Брацлавське, Чернігівське воєводства) 1569 – 1673» [12] – близько 80 назв поселень.

Локалізацію ойконімів Північної Тернопільщини допомагає здійснити картографічний матеріал. У дослідженні використовуємо, зокрема, карту Волинського воєводства 1629 р., що міститься у книзі О. Барановича «Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст.» [2], а сама книга подає детальний реєстр поселень із зазначенням числа димів кожного. У цьому реєстрі зафіксовано 220 назв населених пунктів досліджуваного нами регіону.

І все ж у писемних пам’ятках XVII ст. знаходимо набагато менше першофіксацій назв поселень, ніж у попередньому столітті. Це пояснюється тим, що більшість ойконімів уже знайшли своє відображення у документах попереднього століття. Розподіл ойконімійних моделей за їх продуктивністю у XVII ст. дещо відрізняється від попередніх століть.